

4 ATENY

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jak przebiegała ewolucja ustroju *poleis* greckich?
2. W jakich okolicznościach powstała *polis* spartańska?

■ ATENY W OKRESIE ARCHAICZNYM

Attyka jest krainą o znacznym zróżnicowaniu powierzchni. Pasma górskie dzielą ją na trzy równiny. W centrum pierwszej z nich znajdują się Ateny, druga leży w środku Attyki, trzecia zaś – w rejonie Eleusis. Na ziemiach tych stosunkowo wcześnie powstała jedna *polis*. Za jej twórcę Ateńczycy uważali mitycznego króla **Tezeusza**.

W okresie archaicznym władza w Atenach należała do arystokratów. Wyłaniali oni spośród siebie urzędników zwanych **archontami**, na czele z archontem eponymem. Po zakończeniu rocznej kadencji archonci wchodziłi dożywotnio w skład Rady **Areopagu**, sprawującej ogólną pieczę nad państwem.

Arystokraci różnili się od reszty mieszkańców *polis* stylem życia, a także wielkością majątku. Uzależniali od siebie materialnie uboższych sąsiadów, którzy w okresach nieurodzaju pożyczali od nich zboże pod zastaw mienia, samych siebie lub członków swoich rodzin. Zjawisko **niewoli za długi** stało się jednym z największych problemów ateńskiego społeczeństwa. Jednocześnie w Attyce zachodziły inne istotne zmiany społeczne: część arystokracji ubożała, a grupa nienależących do niej obywateli stopniowo się bogaciła. Rosło znaczenie rzemiosła oraz liczba parających się nim osób. Nasilało się niezadowolenie. Coraz więcej mieszkańców *polis* oczekiwało zasadniczej zmiany stosunków społecznych, uporządkowania prawa i dostosowania go do aktualnej sytuacji, a nawet przeprowadzenia nowego podziału ziemi.

■ PRAWA DRAKONA, REFORMY SOLONA I KLEJSTENESA

Aby uspokoić nastroje społeczne, arystokratyczna elita zgodziła się na spisanie praw. Zadanie to powierzono w 621 r. p.n.e. **Drakonowi**. Nie wiemy dokładnie, jaki kształt nadał on zebranym przez siebie prawom, ponieważ później zastąpiono je innymi. Przetrwaly jedynie unormowania dotyczące zabójstw. Utrwaliło się przekonanie, że prawa Drakona były „pisane krwią”, czyli miały niezwykle surowy charakter (do dziś mówi się o „drakońskim” prawie).

Zamyślona Atena z nieodłącznymi atrybutami: hełmem hoplity i włócznią. Ateńczycy wierzyli, że bogini ta dała im największy skarb – drzewo oliwne. Czcili ją jako patronkę swojego miasta.

■ płaskorzeźba, Grecja, V w. p.n.e.

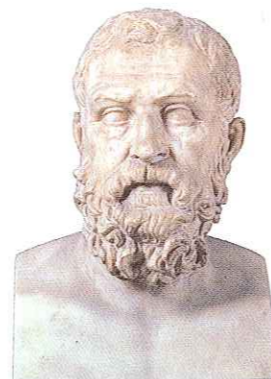
Regulacje Drakona, mające najprawdopodobniej ograniczony zakres, nie rozwiązały ówczesnych problemów społecznych w Atenach. Wobec groźby nasilenia się niepokojów wyznaczono nowego prawodawcę – arystokratę **Solona**. W **594/593 r. p.n.e.** przeprowadził on „**strząśnięcie długów**”, czyli anulował dłużnikom dotychczasowe wierzycielności. Od tej pory nie mogli oni też popaść w niewolę za długi. Solon przyznał również prawa polityczne ludności nienależącej do arystokracji i równocześnie wprowadził cztery klasy majątkowe. Zamożniejsi obywatele mogli sprawować wyższe urzędy oraz mieli większy wpływ na sprawy *polis*. Reformy te nie zadowolili jednak ani biedoty, domagającej się nowego podziału ziemi, ani ludzi bogatych, tracących w swoim pojęciu zbyt wiele. Sytuację tę wykorzystał **Pizystrat**, który w **561 r. p.n.e.** sięgnął po władzę tyrańską. Rządził on *polis* silną ręką, a przy tym dbał o interesy społeczeństwa. Czasy jego panowania to początek okresu największej świetności Aten. Wzniesiono wówczas wiele monumentalnych budowli oraz zbudowano sieć wodociągową zaopatrującą miasto w wodę. Pizystrat złagodził też nieco napięcia społeczne poprzez zatrudnienie do prac przy rozbudowie Aten licznych rzemieślników i biedoty. Lata jego tyranii zapisały się w pamięci Ateńczyków na tyle dobrze, że wspominali je później jako „złote czasy”.

Po śmierci Pizystrata w 528/527 r. p.n.e. rządy objęli jego synowie. Z czasem doszło do konfliktu między tyranami a niektórymi rodami arystokratycznymi. Członkowie jednego z najważniejszych, Alkmeonidzi, musieli udać się na wygnanie. To właśnie oni doprowadzili do zbrojnej interwencji Sparty i obalenia tyranii w Atenach. W **508/507 r. p.n.e.**, w trakcie walk politycznych toczonych przez niedawnych popleczników tyranów, pochodzący z rodu Alkmeonidów **Klejstenes** przeprowadził reformy społeczne. Mogły one wydawać się mało znaczące, jednak w dużym stopniu zmieniły ustrój Aten. Klejstenes pogrupował obywateli w sposób sztuczny, który zniósł wszystkie dotychczasowe podziały i związki. Ateńczycy, od wieków należący do jednej z czterech jednostek rodowych, mieli odtąd być przypisani do jednej z 10 **fyl** wyodrębnionych w Attyce. Utworzono je w skomplikowany sposób. Attykę podzielono na trzy wielkie części. W każdej z nich znajdowało się 10 **trytii**. Fylę tworzyły trzy niesiąsiadujące ze sobą trytie wybrane z każdej z trzech części. Celem reformy było ograniczenie wpływów arystokratów. Dzięki nowemu podziałowi dotychczasowe więzi między tą elitą a uzależnioną od niej uboższą ludnością zostały rozerwane lub znacznie osłabione.

Nowy podział społeczności pociągnął za sobą zmianę organizacji władz państwa. Z każdej z fyl pochodziło 50 członków **Rady Pięciuset**, przygotowującej posiedzenia zgromadzenia ogółu obywateli oraz wykonującej jego postanowienia. Wszystkie fyle miały również swoich reprezentantów w dziesięcioosobowych kolegiach urzędniczych.

Aristogejton i Harmodios byli arystokratami, którzy w 514 r. p.n.e. zgladzili tyrana Hipparchosa. Stali się dla Ateńczyków symbolem walki z tyranią. Przedstawiająca ich rzeźba dłuta Antenora została umieszczona na ateńskiej agorze. Oryginalne posągi bohaterów uległy zniszczeniu, lecz kształt rzeźb jest znany dzięki częściowo zachowanej rzymskiej kopii.

■ rzeźba, Rzym, ok. I w. p.n.e. – III w. n.e.

Solon, jeden z najważniejszych prawodawców ateńskich, na początku VI w. p.n.e. wprowadził zmiany ustrojowe. Dokonał podziału mieszkańców na klasy majątkowe, do których byli oni kwalifikowani na podstawie osiąganego dochodu.

■ rzeźba marmurowa, Rzym, I w. n.e.

■ Ateny

Centralnym punktem Aten był Akropol, na którym znajdowały się budowle poświęcone greckim bogom. Najśłynniejsze z nich – Partenon, Erechtejon, Propyleje i świątynię Nike Apteros – wzniesiono w V w. p.n.e. w miejscu starszych, zniszczonych podczas najazdu perskiego. U podnóża Akropolu usytuowana była agora. To właśnie tam skupiało się życie polityczne i religijne *polis*. Na agorze powstały gmachy użyteczności publicznej oraz świątynie. Całe miasto otaczały mury obronne. W V w. p.n.e. zbudowano tzw. Długie Mury, łączące Ateny z głównym portem w Pireusie.

1. Akropol 2. agora 3. Długie Mury 4. Pireus

Wschodnie wybrzeże Attyki, widok współczesny. Warunki naturalne tej krainy sprzyjały rozwojowi żeglugi i rybołówstwa. Uprawiano tam przede wszystkim winorośl i oliwki. W górach Laurion znajdowały się kopalnie srebra i ołowiu.

■ fotografia współczesna, Grecja

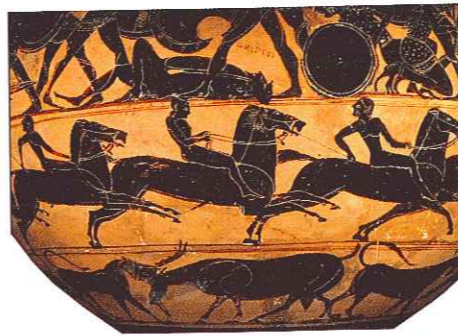
? Jakie czynniki naturalne wpłynęły na umiejscowienie Aten w tej części Grecji?

■ SPOŁECZEŃSTWO DEMOKRATYCZNYCH ATEN

Reformy Klejstenesa rozpoczynają okres demokracji (gr. *demos* – 'lud'; *kratia* – 'rządy') w Atenach. Od tego czasu wszyscy obywatele mieli równe prawa polityczne, które nabywali wraz z osiągnięciem dojrzałości (w 18. roku życia). Mogli uczestniczyć w posiedzeniach zgromadzenia ludowego oraz piastować urzędy. Warunek posiadania tych praw stanowiło urodzenie z ojca i matki Ateńczyków.

Zgodnie z zasadami demokracji w Atenach „każdy mógł żyć według własnego upodobania”. Wychowanie dzieci, stosunki rodzinne oraz zajęcia obywateli uznawano za sprawy prywatne, w które *polis* nie ingerowała. Od obywateli oczekiwano wypełniania obowiązków wojskowych. Na bogatszych nakładano również różne świadczenia na rzecz wspólnoty. Wyznaczeni przez *polis* zamożni obywatele ponosili część kosztów przedstawień teatralnych oraz wyposażenia okrętów wojennych i finansowali poselstwa wysyłane na uroczystości religijne odbywające się poza Atenami. Wszyscy mieszkańcy *polis* musieli uczestniczyć w kulcie bóstw opiekuńczych oraz postępować godnie. Ten, kto nie zapewnił rodzicom opieki na starość, zaniedbywał rodzinne groby lub lekceważył kult bogów, narażał się na ograniczenie albo nawet utratę praw obywatelskich.

W Atenach mieszkali także cudzoziemcy, zwani **metojkami**. Grek, który przybywał do obcego miasta, nie odczuwał obcości kulturowej ani nie szokował nikogo swoimi obyczajami. Mógł się bez trudu porozumieć z mieszkańcami, nie różnił się też od nich szczególnie wyglądem, strojem, językiem czy zachowaniem. Jeśli przebywał tam dłużej niż miesiąc, musiał się zareje-

Jazda wchodziła w skład armii ateńskiej. W Grecji utrzymanie konia było bardzo kosztowne, dlatego w formacji tej służyli jedynie najzamożniejsi. W V–IV w. p.n.e. w Atenach przyznawano zresztą specjalny zasiłek na utrzymanie wierzchowca.

■ naczynie ceramiczne, Grecja, VI w. p.n.e.

■ Małżeństwo w Atenach

Grecy wcześniej zawierali małżeństwa: kobiety w wieku mniej więcej 14 lat, a mężczyźni – 18. Związek zawierano z inicjatywą mężczyzny, który zwracał się do ojca lub – w razie jego braku – opiekuna wybranki z propozycją zaślubin. Przed zaręczynami ustalano wartość posagu. Ślub miał uroczysty charakter. Panna młoda zakładała wspaniałe szaty, ofiarowywała bogom swoje zabawki z dzieciństwa oraz pukiel włosów. Jej dom przystrajano kwiatami. Po uroczystej zorganizowanej przez ojca oblubienicy orszak weselny udawał się do domu jej męża. Pan młody przynosił żonę przez próg, a potem zaczynała się kolejna uczta, podczas której para otrzymywała prezenty.

Uroczysty przejazd orszaku weselnego do domu pana młodego był jednym z tematów greckiego malarstwa wazowego. Oprócz wozu, na którym jedzie panna młoda, na wozie namalowano również kobiety niosące przedmioty składające się na posąg.

■ amfora czarnofigurowa, Grecja, VI w. p.n.e.

? Opisz podobieństwa i różnice między uroczystościami zawierania małżeństw w starożytnych Atenach i współczesnymi zwyczajami weselnymi.

strować jako metojk. W razie niedopełnienia tego obowiązku groziło mu sprzedanie w niewolę. Za prawo pobytu w *polis* płacił specjalny podatek. Ponadto podlegał wszelkim powinnościom na równi z obywatelami, m.in. musiał służyć w wojsku.

Najniższą pozycję w hierarchii społecznej Aten zajmowali **niewolnicy**. Dla starożytnych Greków istnienie niewolnictwa było oczywistością, nie dostrzegano w nim niczego niewłaściwego. Niewolnicy pracowali w kopalniach, kamieniołomach i na polach. W zamożnych domach sprząтали, gotowali, robili zakupy, opiekowali się dziećmi. Niekiedy zezwalano im na samodzielną działalność, np. prowadzenie sklepów i warsztatów, w zamian za oddawanie części zysków. Los niewolników zależał całkowicie od właścicieli, którzy mogli ich zastawić, wydzierżawić albo sprzedać. Panu nie wolno było jedynie zabić niewolnika. Gdy zachowanie właściciela cechowała szczególna brutalność, ateński niewolnik miał prawo szukać **azyłu** w świątyni Tezeusza lub przy ołtarzu eumenid na Akropolu. Mógł tam zażądać, aby ktoś go odkupił od dotychczasowego pana. Oprócz niewolników prywatnych wyróżniano również publicznych, stanowiących własność państwa. Pełnili oni funkcje rachmistrzów, archiwistów, woźnych, a także tworzyli oddziały porządkowe. Cieszyli się znacznie większą swobodą niż niewolnicy prywatni. Otrzymywali skromne wynagrodzenia, wydawane na żywność, zakup ubrań oraz wynajęcie mieszkań. Mogli również zakładać rodziny.

Mieszkające w Atenach kobiety, nawet żony i córki obywateli, nie miały żadnych praw politycznych. Ich życie zostało ograniczone do sfery prywatnej. W Grecji klasycznej traktowano je – niezależnie od wieku – jak osoby małoletnie. Nie mogły podejmować żadnych działań prawnych bez mężczyzn posiadających nad nimi władzę, czyli ojców i mężów, a w razie ich braku – synów lub innych męskich krewnych.

■ USTRÓJ POLITYCZNY ATEN

Ateńczycy wierzyli, że demokrację stworzył legendarny król Tezeusz lub wybitny prawodawca Solon. W rzeczywistości punktem zwrotnym w historii ustroju Aten było przeprowadzenie u schyłku VI w. p.n.e. reformy Klejstenesa. Za główne zasady systemu demokratycznego uznano wolność oraz równość. Wolność w sferze publicznej rozumiano jako prawo do uczestnictwa w życiu politycznym lub rezygnacji z niego, w sferze prywatnej zaś – jako możliwość życia według własnego upodobania. Obowiązywała równość wobec prawa, a obywatele mieli takie same szanse na sprawowanie władzy. Mogli także brać udział w obradach **zgromadzenia ludowego (eklezji)** – najważniejszej instytucji w *polis*. Jego decyzje były podejmowane publicznie. Każdy z uczestników miał prawo udziału w jawnym lub tajnym głosowaniu. Podczas obrad trzeba było przekonać przybyłych do swoich racji, aby uzyskać ich poparcie. W związku z tym dużego znaczenia nabrała sztuka wymowy, czyli **retoryka**, umożliwiająca stosowanie manipulacji. Posiedzenia zgromadzenia ludowego odbywały się cztery razy w miesiącu, zwykle na **Pnyksie**. Rozpoczynano je o świcie, a kończono

Tezeusz podczas zwycięskiej walki z Minotaurom – mieszkającym w kretańskim labiryncie pół człowiekiem, pół bykiem. Według mitologii Ateńczycy co roku byli zmuszeni wysłać Minotaurowi siedmiu chłopców i siedem dziewcząt na pożarcie. Z zamiarem zabicia Minotaura i uwolnienia ojczyzny od okrutnej ofiary wyprawił się do Knossos Tezeusz – królewicz ateński, syn Egeusza. Pokonał on Minotaura i dzięki zakochanej w nim córce Minosa, Ariadnie, która podarowała mu kłębek nici, wydostał się z labiryntu. Związał nic przywiązaną przy wejściu i w ten sposób zdołał opuścić budowlę.

■ naczynie ceramiczne, Grecja, V w. p.n.e.

przed południem. Przed obradami modlono się i składano ofiary bogom. W IV w. p.n.e., gdy Ateny zamieszkiwało ok. 30 tys. pełnoprawnych obywateli, w wielu sprawach obowiązywało **kworum** 6000 zgromadzonych. Pod koniec V w. p.n.e. za udział w zgromadzeniu otrzymywano **diety**. Dzięki temu ubożsi obywatele mogli sobie pozwolić na skrócenie dnia pracy i skupienie się na sprawach *polis*.

Drugim po zgromadzeniu ludowym filarem demokracji był **sąd ludowy (helijaj)**. Podobnie jak sądy współczesne, rozstrzygał on spory dotyczące spraw majątkowych i umów handlowych, a także oskarżenia wnoszone przeciwko urzędnikom, jednak miał nieporównywalnie większe znaczenie. Helijaj tworzyło 6000 sędziów. Jej członkiem mógł zostać każdy obywatel, który ukończył 30 lat, zgłosił swoją kandydaturę na dany rok, złożył odpowiednią przysięgę i został wylosowany do pełnienia obowiązków w danym dniu sądowym. Sędziowie nie odpowiadali przed nikim. Sprawowali faktyczny nadzór nad zgromadzeniem ludowym, urzędnikami oraz ustawodawstwem Aten.

■ URZĘDY W DEMOKRACJI ATEŃSKIEJ

Większość z ok. 1100 urzędów ateńskich obsadzano w wyniku losowania spośród wszystkich chętnych. Wybrany kandydat przechodził **dokimazję**, czyli „egzamin”, w którego trakcie odpowiadał na pytania dotyczące swojego pochodzenia oraz wypełniania obowiązków wobec państwa i rodziców. Co ciekawe, nie sprawdzano jego kwalifikacji. Dzięki dokimazji można było zapobiegać obejmowaniu urzędów przez ludzi uznawanych za niegodnych. Wyboru urzędników dokonywano jedynie w rzadkich sytuacjach, gdy zasadniczą rolę odgrywały kompetencje (np. w wypadku **strategów** czy osób zajmujących się finansami). Aby zminimalizować prawdopodobieństwo działania urzędników na szkodę wspólnoty, ustanowiono kolegialne sprawowanie władzy, ich jednoroczne kadencje, zakaz **reelekcji**, nieodpłatne urzędowanie, a także ograniczony zakres działań. Grecy realistycznie oceniali naturę ludzką. Wychodzili z założenia, że jeśli tylko pojawi się okazja, każdy będzie kradł, ile tylko się da. Dlatego odnosili się z dużą nieufnością do osób biorących czynny udział w życiu publicznym.

Perykles, polityk ateński, w V w. p.n.e. wielokrotnie sprawował urząd stratega. Czasy te są uważane za szczytowy okres rozwoju demokracji ateńskiej. Z inicjatywy Peryklesa podjęto ambitny plan, który doprowadził do wzniesienia na Akropolu Partenonu oraz innych wspaniałych obiektów. Na rzeźbach polityk jest przedstawiany z hełmem na głowie. Niektórzy uważają, że w ten sposób starano się ukryć deformację jego czaszki (Perykles prawdopodobnie miał tę wadę od urodzenia). Na pewno podkreślało w ten sposób kompetencje stratega.

■ rzeźba marmurowa, Rzym, ok. I w. n.e.

Stela ukazuje Demokrację koronującą Demos, czyli obywateli Aten. W inskrypcji umieszczonej pod płaskorzeźbą zakazano współpracy z obywatelami planującymi obalenie demokracji.

■ płaskorzeźba, Grecja, V/IV w. p.n.e.

Raz w miesiącu na zgromadzeniu ludowym pytano, czy urzędnicy właściwie wykonują swoje funkcje. Jeśli uznano, że nie, głosowano dalej, w celu odnalezienia kolegiów, które sprzeniewierzyły się wspólnocie obywatelskiej. Ponadto raz w miesiącu każdy obywatel na głównym posiedzeniu zgromadzenia mógł złożyć skargę na urzędnika lub inną osobę publiczną działającą w jego ocenie na szkodę państwa. Po zakończeniu kadencji urzędnicy składali sprawozdania ze swojej działalności. Procedurę tę nazywano **euthyną**. Nie przewidywano sytuacji, w której wspólnota ponosiłaby konsekwencje szkodliwej działalności osób publicznych.

Pozostawał problem odpowiedzialności obywateli niesprawujących urzędów, ale mających wpływ na sytuację polityczną *polis*. Stał się on szczególnie istotny u schyłku V w. p.n.e., kiedy to pojawili się **demagogowie** (z gr. 'przywódca ludu'). Politycy ci nie piastowali urzędów – ich pozycja wynikała z popularności wśród ludu ateńskiego. Działania takich osób mogła ograniczyć procedura zwana **ostracyzmem**, stosowana między 488 a 417 r. p.n.e. Zgromadzonych na Pnyksie obywateli pytano, czy ktoś zagraża ustrojowi ateńskiemu. Jeżeli odpowiedź była

TEKST ŹRÓDŁOWY

PERYKLES O DEMOKRACJI

Główne zasady demokracji Perykles przedstawił w mowie znanej z dzieła Tukidydesa *Wojna peloponeska*.

Nasz ustrój nie jest naśladownictwem obcych praw, a my sami raczej jesteśmy wzorem dla innych niż inni dla nas. Nazywa się ten ustrój demokracją, ponieważ opiera się na większości obywateli, a nie na mniejszości. W sporach prywatnych każdy obywatel jest równy wobec prawa. Jeśli zaś chodzi o znaczenie, to jednostkę się ceni nie ze względu na jej przynależność do pewnej grupy, lecz ze względu na talent osobisty, jakim się wyróżnia. Nikomu też, kto jest zdolny służyć ojczyźnie, ubóstwo ani nieznanne pochodzenie nie przeszkadza w osiągnięciu szczytów. W życiu państwowym kierujemy się zasadą wolności. W życiu prywatnym nie przyglądamy się z podejrzliwą ciekawością zachowaniu naszych współobywateli. Nie odnosimy się z niechęcią do sąsiada, jeśli się zajmuje tym, co mu sprawa przyjemność. I nie rzucamy w jego stronę pogardliwych spojrzeń, które wprawdzie nie wyrządzają szkody, ale ranią. Kierując się wyrozumiałością w życiu prywatnym, szanujemy

prawa w życiu publicznym. Jesteśmy posłuszni każdorazowej władzy i prawom, zwłaszcza tym niepisanim, które bronią pokrzywdzonych i których przekroczenie przynosi powszechną hańbę. [...] Państwo nasze jest godne podziwu i pod tymi względami, i pod wieloma innymi. Kochamy bowiem piękno, ale z prostotą. Kochamy wiedzę, ale bez zniechęcałości. Bogactwem się nie chwylimy, ale używamy go w potrzebie. Przyznajemy się do ubóstwa nie przynosi nikomu ujmę, jednak ujmą jest, jeśli ktoś nie stara się z niego wydobyć. Krótko mówiąc, twierdzą, że państwo nasze jako całość jest szkołą wychowania Hellady i wydaje mi się, że u nas każda jednostka może z największą swobodą przystosować się do najrozmaitszych form życia i stać się przez to samodzielnym człowiekiem. [...] Potęga naszego państwa poświadczona przez tyle naszych dowodów podziw budzić będzie u współczesnych i u potomnych.

Źródło: Tukidydes, *Wojna peloponeska*, tłum. K. Kumaniecki, Warszawa 1988, s. 107–108.

2 PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Odpowiedz, w jaki sposób Perykles przedstawił rolę jednostki w demokracji.
2. Wyjaśnij, jak rozumiesz stwierdzenie, że Ateny to *szkoła wychowania Hellady*.

twierdząca, dwa miesiące później na agorze odbywało się głosowanie. Człowiek wskazany przez większość przy kworum 6000 uczestników tych działań musiał opuścić Ateny na 10 lat, ale nie tracił praw obywatelskich.

W IV w. p.n.e. ustawodawstwo przestało być domeną zgromadzenia ludowego. Wprowadzono nowe zasady przewodniczenia posiedzeniom eklezji, zwiększyła się rola heliai w procesach politycznych, wzrosło znaczenie rady areopagu. Stratedzy stali się zawodowymi wojskowymi, utworzono fundusze: wojskowe oraz teatralne. Rozwiązania te miały usprawnić demokrację, a także dostosować ją do nowych realiów w Atenach i zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Ideały wolności oraz równości pozostały jednak nienaruszone.

Ostrakon to fragment naczynia ceramicznego, na którym w czasie „rzucania ostraków” (ostrakoforia, inaczej ostracyzm) zapisywano imię osoby zagrażającej ustrojowi ateńskiemu. Do tej pory odnaleziono ponad 11 tys. ostrakonów. Na tym przedstawionym na zdjęciu zanotowano imię Temistoklesa (syna Neoklesa z demu Frearios), wybitnego ateńskiego męża stanu, który na podstawie przeprowadzonego ok. 470 r. p.n.e. ostracyzmu musiał opuścić Ateny.

■ ostrakon, Ateny, V w. p.n.e.

WARTO WIEDZIEĆ

Odpowiedzialność ateńskich urzędników

Jeśli ateńskiemu urzędnikowi udowodniono korupcję, szacowano wysokość łapówki i nakazywano winnemu zapłatę dziesięciokrotnie wyższej grzywny. Jeżeli dopuścił się on malwersacji, także obliczano wysokość strat poniesionych przez wspólnotę i obciążano winowajcę dziesięciokrotnie wyższą opłatą. Gdy osoba publiczna nieświadomie naraziła *polis* na szkody, musiała jedynie zapłacić ich równowartość. Problem odpowiedzialności finansowej był dla Greków ogromnie ważny. Wychodzili oni z założenia, że nieuczciwy człowiek nie może zajmować się sprawami wspólnoty.

? Jak na przestrzeni wieków zmieniło się podejście do korupcji i uczciwości urzędników?

ĆWICZENIA

1. Scharakteryzuj przemiany ustrojowe w starożytnych Atenach.
2. Omów strukturę społeczną antycznych Aten.
3. Przedstaw sytuację ateńskich kobiet.
4. Wskaż zasadnicze różnice między demokracjami współczesnymi a demokracją ateńską.
5. Opisz najważniejsze instytucje demokracji ateńskiej.

DLA ZAINTERESOWANYCH

B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, *Historia starożytnych Greków. Okres klasyczny*, t. 2, Warszawa 2011.

M.H. Hansen, *Ateńska demokracja w czasach Demostenesa*, Warszawa 1999.

R. Kulesza, *Ateny Peryklesa*, Warszawa 1991.